

Brief¹ van J.J. Cremer d.d. 15 maart 1870 aan Max Rooses².

Beste vriend!

Wat zegt ge nu toch wel van uwen vriend Cremer.? Dat hij is – een slof – een matsvots³ (wat is een matvots? Ik denk – nú ik er over denk – een mat om de voeten op te vege.) tzij zoo; de ondergeteekende had wel eens eerder mogen schrijven; Maar – vervolg nu de duizend en één lezingen op het punt van verontschuldiging; meestal leugenachtige variaties op het thema: ik stelde uit. Basta!

Ge hebt toch gezien vriend Rooses dat ik wel aan U dacht – al schreef ik dan niet. maar dat was niet genoeg. Ik moest den onbekenden Gentenaar briefschrijver in 't Vaderland⁴ allang eens van verre de hand hebben gedrukt.... Waarom? - omdat hij zooveel goeds over mij – en naast mijnen vriend Van Beers – heeft gezegd....? Nee, dat nu juist niet. Voor zulke beschouwingen, uit een eerlijke borst kan men niet bedanken. – Je voelt wat ik zeggen wil. - Maar ik had hem de hand willen drukken omdat ... (ach hemel, ik ga stranden) omdat er iets uit dien brief sprak wat mij toefluisterde: nou, hij mag je wel lijden; 't is 'ennen vrind, die 't best met je meent, en wat méer zegt, die voelt wat gij zelf zoo geerne ziet dat men voelt in de wereld.

Ik betreur het dat wij niet in dezelfde stad kunnen wonen. –

Nu moet ik u ook eens wat moois vertellen. Daar, (gisteren) kwam een vriend bij mij aanloopen, en die was opgetogen. Hij vroeg mij of ik uw stuk (over mij en Van Beers) niet in een goud lijstje had. – Om den lof? O nee, dat niet, ik had die al zoo veel – te veel misschien - en; niewaar, men raakt er dan wat aan gewoon, – maar, die brief was een prachtstuk van stijl en van vorm en van alles wat mooi mocht heeten. Toen ik 't had gelezen – zo sprak hij – heb ik mij aanstond een exemplaar van dat nom-r gekocht om 't stuk in eigendom te hebben. Nóg eens: prachtig. Als ik dat nu gezegd had, dan zou je kunnen denken: geen wonder, en de mof zou zeggen: Würst wieder Würst⁵. Maar nee, mijn waarde, die opgetogen man had er niets geen belang bij; en 't is er een wiens geniaal gemoed zich juist bij wijlen lucht geeft in een stijl vol gloed. Zijn naam? O jawel : Roorda v. Eijsingen (de broer⁶ van den man die u op 't congres minder beviel).

En nu heb ik eindelijk een grooter stuk van u gelezen, over N. Amerika. Ik mag immers wel zegge: met veel genoegen. 't Is waarlijk niet gemakkelijk in zoo weinigen bladzijden zulk een overzicht te leveren. Toch was er nog plaats voor fijne teekeningen als van Washington en den armen

¹ De brief is in het bezit van het Letterenhuis te Antwerpen.

² Max Rooses (Antwerpen, 10 februari 1839 – aldaar, 15 juli 1914) was een Belgische schrijver en leider van de Vlaamse Beweging.

³ Betekenis van 'matvots' is onbekend.

⁴ Rooses publiceerde een ingezonden brief in het Vaderland van 13 december 1869. Hij was in die brief buitengewoon positief over Cremer en Jan van Beers.

⁵ Oog om oog, tand om tand.

⁶ De broer was: Sicco Ernst Willem Roorda van Eysinga (Batavia (tegenwoordig Jakarta), 8 augustus 1825 – Clarens (Zwitserland), 23 oktober 1887) was een Nederlandse publicist en vrijdenker. Hij was naast Multatuli een van de eerste Nederlanders die zich kritisch uitlieten over de uitbuiting van de Javanen in Nederlands-Indië.

drommel John Brown. 't Slot is mooi: de vrijheid is een kloeke moeder – ja, die kloeke zoonen
zoogt. enz enz. – Ferm!

En wanneer zullen wij elkander nu voor de zaken van 't tooneel⁷ ontmoeten? Ik heb reeds lang
geleden aan V. Hall geschreven – ingevolge onze afspraak, maar niets vernomen. Ik wacht nu een
oproepingsbiljet. – als 't plan tot rijpheid komt, moet ge toch stelling komen.

Hartelijk hoop ik dat ge met uw lief vrouwtje heel wel zult zijn. Zult gij HE vriendelijk van mij
groeten; en ook den besten professor Heremans⁸, enz. enz. (gewis wel) – Nu mijn vriend,
vaarwel! Als ge mij nog eens wilt toespreken (zoo ge tijd hebt) zeg me dan meteen of het slot van
Dr. Helmond⁹ u beviel óf u ten minste niet tegenviel.

Ten slotte ontvangt ge een denkbeeldigen handdruk, en de verzekering dat ik met hartelijken
gevoelens blijf uw vriend en kunstbroeder

J.J. Cremer.

Den Haag 15 Jan 79.

⁷ Cremer, Rooses, Van Beers en anderen waren bestuurslid van Het Nederlandsch Tooneel-verbond.

⁸ Jacques François Jean (Jacob) Heremans (Antwerpen, 28 januari 1825 - Gent, 13 maart 1884) was een
Belgisch liberaal politicus en hoogleraar aan de Gentse universiteit.

⁹ Betreft de roman Dokter Helmond en zijn vrouw van J.J. Cremer.

Mijn Waarde Professor!

Gij zijt een voortreffelijk menschenkenner. Och ja, men behoeft nu juist niet zoo bijzonder idee te zijn, maar een goedkeurend woord - je doet het hart toch altijd een beetje warmer kloppen. Zie, ik wist het al (opshoven men natuurlijk altijd zeer geheim is aan een redactie) ik wist al dat gij alleraangenaamste brieven kunt schrijven; zulkte die men lezen moet; "acht het Duidel"; "Hier heb ik er zelf een ontvangen, en aangenaam er door gestand moet ik antwoorden."

Met regret derer dagen lether bijt uitroepings brieven, om een voorrecht te komen houden. Het sommige plaatsen wel thans te gelyk. Ik maak niet wat te antwoorden. Want ^{1^o} gij zijt made zoo vriendelyk om my te vragen hoe het met mijn gaderen dokter en zijn Vrouw gaat; en ^{2^o} de omstandigheden waarin mijn dokter verkeert, welke ik hem annogelyk om my ~~aan~~ een beetje pikker te daer worden dan ik op 't openbaar kan. —

Zoo staan de zaken. — Ik ben aan 't uitstellen aan 't verschuiven; aan 't afschrijven (of weigeren) enz. enz. Een brief om te komen (den 11 voor mij) op 't openbare zoo wat

Grout 1911
Begriff my goed. Of Kom sidde. De t'neet myn gebonden
Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden.
Begriff my goed. Of Kom sidde. De t'neet myn gebonden
Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden. Kom vanden.

ontkwaalde
een gezamenlijke Kerichting voor een stu-
dent die yn laatste Stunnen heeft uitgegeng:
"Compliments en of miskeer eens terug hou
Namen. -

Door t'een en ander verhinderd, en - ik moet
het zelf bekennen, nog al ~~verwond~~ - brood ik
mestheen wat verciethend en.

Maar genaaf, t'hou er den schijn van
knijgen alsof ik inderdaad mijn waar zelf
kop al hoop stelde, en te eens goed wilde
staan gevoelen. Te juist, menschenkome
Lou is het tot, ik wil te doen gevoelen
dat ik warm ben voor uwe goede zaak
en warm voor de mannen die onze lieve
maatschappij in België in eere houden.

Waar ik hier, by de meeste Kansen op rouw
deel, tegenwoordig of snajers of uitstel,
dan wij ik zonder leedens, tot te ja, ik
kom als God wil - graaf, en zal. zelfs
voor een klein publiek in Gent zoo
goed zien voor te dragen als de lieve Vrouw
Watuur mij geleerd heeft.

De eenige opmerkingen. Aan den
heer Van Lee heb ik beloofd bij Leven
en melijs dit najaar in Brussel te zullen
komen voordragen. - Wilt gij met 'd in
overleg treden; en dan met de Cercles
in Antwerpen trouw mij lief zijn. Betere
ware het misschien dat ik het nu bij
Brussel en Gent - met een dag

Zust er terugheen - liest blijven. Maakt zij dat
de Cercles te Antwerpen er eenigzins op
rekent of.....? ... Hoe tray meldt
mij dat. - Ik daacht mij in de tweede helft
van November beschikbaar te stellen. Van
dat gaat 't in? -

Maar dan, terwijl ik niets van honor.^m
wil bepalen maakt ik toch opmerken dat
uw vriendelijke schrijven mij waarborgt dat de
naar gelang van den zwaren uitloop voort
geruis - ~~in~~ inspanning er zal worden
tegenmoetgekomen. - Zonder bepaling laat
ik dat geheel aan U en 't lot Jover.

Deze eenige condities heb ik echter ~~aan~~
n. l.: dat ik na afloop mijner voordracht
aan geen souper of réunion of iets
wat daar naar toeziet zal behoeven deel
te nemen. Onder meer dan 2 à 3 menschen
te zijn in me dan onmogelijk; ik zit dan
graag heel kalm; eet een klein stukje
rook even een sigaar en dan gaant in
de door.

Ik hoop nu van U te hooren.

Ik neem mijne correspondentie (eens en voor
al gezegd) naar 't geen te is: onberekenend
gebabel. - Mijne vrienden versrijten me
dat ik in een brief wel een begin met
nee en eindig met ja of omgekeerd.

Uw beest staat mij nog levendig voor
al hebben me niet veel kennis gemaakt.

Tot later zoo me hooren; ~~Uw D.H.D.~~
J. J. Cremer
Den Haag 7 Oct 69. ~~ja~~ ~~teken~~

De ingezonden brief van Max Rooses in het Vaderland, 13 december 1869:

och
gen
gde
die
gt,
ook
lige
en.
te
wel
le-
ze
niet
eft
oe-
wij
rde-
dan
ik-
je-
en
Dat
eelt
eve
Wij
d'
ant
en,
m-
ton
der
er
aar
bel-
lg,
het
de
net
on-
lat,
ven
van
ing
erd
ste
in
aad
en,
n,
3'
mis
n?
lon
an-
ge-
wij
er-
is
aan
be-
het
een
en-
tij-
ge-
ons
pen
len
die
de
zou
de
eid,
ler-
ing
toe
nde
and
zijn
ybl.
teze
sie.

Deugen onze verdedigingsmiddelen niet, men herstelle ze; men geve het geld dat er voor gevorderd wordt, mits onder controle of hetgeen gevraagd wordt inderdaad noodig is. Maar het argument: zie af van uw kostbare defensie, want nationaliteit is een bekrompen begrip, gehechtheid aan het vaderland een vooroordeel — dat argument is een Nederlandsch blad onwaardig, en zulk eene richting te bevorderen bereikt de grenzen van landverraad."

UIT ZUID-NEDERLAND.

GENT, December 1869.

Heer Uitgever,

Cremer heeft te Gent gelezen; voor u zal dit nieuws, zoowel als wat ik over den gevierden schrijver en lezer zeggen zou, eigenlijk geen groot nieuws meer zijn. Voor ons was zijn kennismaking dat wel. In hem toch zagen en hoorden wij, hoe men lezen kan en moet, een kunst, nog al te weinig aangeweekt en verkregen; in hem zagen wij welk verschil er bestaat tusschen het zeggen, dat uit eigen gemoed opwelt, en trouw en zorgvuldig de natuur en het gemoed in al zijn bewegingen volgt en wedergeeft — en dat andere verknutseld of verknutseld zeggen, dat wij zoo dikwijls in school of schouwburg, van preek- of spreekstoel hooren.

Op dezelfde plaats, waar Cremer las, trad de laatste maal een andere schoone zegger op, die ten onzent natuur en kunst harmonisch weet te verenigen, en dien wij om andere redenen nog naast Cremer stellen. Al zeide ik u niet, wie die andere is, zoudt gij zonder moeite raden, dat ik Van Beers bedoel.

Ik heb wel eens hooren vertellen, hoe op zekeren avond Van Beers ergens in Noord-Nederland optreden moest en niet optreden kon, en hoe Cremer hem daar vervangde zonder dat zijn aanhoorders de onderschuiving van persoon opmerkten. Onmogelijk is het vertelselje niet, want de uiterlijke en innerlijke gelijkenis tusschen beiden is treffend genoeg om wie hem niet van nabij kent in verwarring te brengen, — maar treffend genoeg ook het verschil voor wie ze beter kent, om ze wel naast elkander, niet in elkanders plaats te stellen.

Cremer met zijn langere, magerdere gestalte, met zijn beweegbare wezenstreken, met zijn rechtuit- en doorblikkende oogen is gemakkelijk te onderkennen van de wat meer onranke figuur van Van Beers, met zijn wat voller aanzicht, zijn gemakkelijk in de lucht wegdwalende oogen.

De eerste is meer dramatisch en scherp van uitzicht en van talent, hij ziet meer iets zooals het is, en zoo scherp als hij het doorziet, wil hij het ook weergeven — daaruit dit koeren en wenden van zijn onderwerp, dit verbrokkelen van de massa's om den binnen- en buitenkant toe te lichten, om menschen en zaken dieper uit te beelden. Hij ziet ook meer de werkelijkheid, en in die werkelijkheid, de veelzijdige waarheid ligt drama — in de Betuwe zijn er slekkestekers en brandstichters zoowel als in een gepolisseerde stad. Die rijke en veelzijdige wezenlijkheid geeft Cremer in zijn vertellingen weer en daaruit, nevens het afgewerkte van de afzonderlijke deelen, het scherpe contrast, waarmede hij ze naast elkander doet uitkomen. Zijn vorm is hem niets meer dan het lommer, waarmede hij opensnijdt, waarmede hij uitbeelt; wat hij koestert en verzorgt zijn de figuren, de karakters, die hij ontbloot tot aan den wortel en uitknijpt tot aan de ontloken bloem.

Van Beers is anders. Hij overziet meer de zaken en de menschen, het gezamenlijke troft hem meer, den algemeenen indruk tracht hij vooral weer te geven. Hij ziet niet zoo diep, maar voelt dieper en overmeestert ons eerder dan hij ons overtuigt. Zijne menschen bewegen zich niet zoo onrustig, zij poseeren veeleer voor hem, hij zelf hoeft ze dus niet zoozeer op te sporen of af te spieden. Zijne helden zijn zoo hartstochtelijk niet — een gevoel, nergens een dramatisch hooze drift, neemt hun leven in en overheerscht ze — wat hij koestert is vooral zijn vorm; terwijl hij zijne beelden snijdt, doet hij het kunstige lommer, waarmede hij werkt, in zijne handen schitteren.

Veel hebben beiden toch gemeen. Hun uiterlijk daargelaten, bezitten beiden in hooge mate het medelijdend, diep doordringende gevoel,

waarmede zij hun nederige helden schetsen; de voorliefde, waarmede zij putten uit de rijke bron van indrukken, ontvangen in het midden, waarin zij leven; het besef van wat er dichterlijks ligt in den kring van den mindere, in de taal van het volk; het onafgebroken episch belang, dat hun tot het voordragen bestemde verhalen inboezemen en gaande houden. Wat beiden nog kenmerkt is de vervorming van hun talent, dat zich uitzet en volledigt. Cremer begeeft zich in de laatste tijden met slouteren stap op het bredere algemeene menschenlooneel, Van Beers wordt veelzijdiger in het opvatten en aanleggen zijner stof. Cremer rondt meer en werkt meer zijn scheppingen af, Van Beers wordt rijker en breeder nog van vorm. Wat zij beiden nog gemeen hebben is wat ik u bij het begin noemde en wat ik u bij het einde herhaal: de natuurlijke kunst, waarmede zij hun gewrochten voordragen, Van Beers wat breeder en gevoeliger, Cremer wat scherper en dramatischer, maar beiden meesterlijk, zoo meesterlijk dat het wel te wenschen ware, dat zij een school mochten vormen.

Waar hun voorbeeld vooral nut stichtend zou, is op ons toneel, waarvan ik u verleden keer sprak en waarvan ik u nog eens weder spraken wil. Konden wij daar dat gewetensvolle bestudeeren van de toestanden, die voorgedragen, van de karakters, die wedergegeven worden, invoeren; konden wij daar die buigzame, afwisselende, waarlijk levende taal weder vinden, die Van Beers en Cremer ons laten hooren, dan zou een der schromelijkste gebreken van onze planken gewerd zijn.

Men heeft al wel een harstochtelijk minnaar te zijn van dramatische kunst en vooral van eigen dramatische kunst, onmogelijk is het toch gewoonlijk zich op onze schouwburgen te wagen; de brutale wijze, waarop men er al het dramatische, al het eigenaardige der stukken van te pletter broemt, brengt letterlijk tot wanhoop en doet weldra het besluit vatten zijne ooren in veiligheid tegen zulken wanklant te brengen.

Een feest is het daarom Cremer of Van Beers te hooren, een feest, dat wij tegen geen prijs te duur betaald zouden achten, konden wij het ook van tijd tot tijd in onze tooneelzalen weervinden.

In de vorming van acteurs ligt dan ook de groote knoop van ons toneel — genie roept men wel niet met kunstmiddelen in het leven — maar goede hoedanigheden ontwikkelt men toch met een verstandige opleiding, en gebreken, waar zij hoedanigheden ontsieren, kan men met een verlichte leerwijze doen verdwijnen. Frankrijk heeft naast zijne uitstekende acteurs een legioen goede, beschaafde en ontwikkelde spelers, terwijl meestal bij ons in de grootste steden naast enkele goede er troepen spelers staan, wien de eerste grondregels hinner kunst totaal onbekend zijn, zoo onbekend dat er zelfs geen schijn van hoop overblijft hen van hun wansmaak te beteren.

Een andere goede les gaf ons ook nog Cremers voorbeeld, namelijk de verscheidenheid, de dramatische kracht in zijne scheppingen. Bij ons heeft men op het toneel vooral al aardige begrippen over oorspronkelijkheid en getrouwheid in het wedergeven van onzen volksaard. Men heeft het nu voor bewezen aangenomen dat in de Fransche tooneelstukken jacht gemaakt wordt op schandaal, dat men er pronkt met alle slag van bedorvenheid en zedeloosheid; — om nu zoo onfransch mogelijk te zijn, is men op de gedachte gekomen en blijft men voortdurend bij de gedachte, dat onze zeden, ten minste op het toneel, onbedorven en onbevlekt moeten zijn, onze aard eenvoudig tot de kinderachtigheid; dat er van geen booswichterij spraak mag zijn, en dat het ergste misdrijf van een Vlaamsch tooneelheld in een onschuldige fopperij moet bestaan.

Hij ziet van uit Den Haag wat een tooneel-letterkunde dit stelsel moet voortbrengen. — Het zoetsappige, het ontgroende, het schaapherderlijke van al onze personages is dan ook voorbeeldeloos — men zou, volgens het toneel te oordeelen, zeggen dat ons volk zenuwen van rag heeft en dat er karnemelk door zijne aderen vloeit. En toch, al waren de couranten en gerechtsboven niet daar, men weet wel dat er bij ons slekkestekers zijn evenals in de Betuwe, en dat al de hoofd- en andere zonden hier even fijn

en even grof gevierd worden als elders. — Het eerste gevolg voor wie het niet ziet en niet laat zien op het toneel is, dat hij flauw wordt, het verschrikkelijkste wat een schrijver, meer nog een dramaticus worden kan. Het tweede gevolg is, dat onze tooneelisten met den fijnen smaak, die hen kenmerkt, om iets degelijks en krachtigs te vinden, het op de Parijsche boulevards gaan zoeken en hunne eigen karnemelk-mannen afwisselen met de ijzervreters uit het Zuiden.

Het voorbeeld van den schrijver van Emma Berthold zou hun door zijn bijval wel de oogen moeten geopend hebben en hun de gulden les herinneren van Goethe:

Greift nur hinein in's volle menschenleben — Wo ihr's pakt, da ist 's interessant.

Aan het verzuim van die les zijn wij de onmogelijke tooneelliteratuur verschuldigd, die ons sedert het instellen dier premie voor oorspronkelijke stukken als overstelp. — zoovat driehonderd stukken in tien jaar, — waarvan er misschien geen drie zullen blijven of verdienen te blijven.

Hoe lastig is het eenvoudig waar te zijn in het schrijven en zeggen van wat men niet of zeggen moet! — Hoe hoog te schatten hij, die de kunst bezit onverkunsteld te zijn.

BUITENLAND.

UIT ROME.

III.

29 November.

Ten einde mijn lezers een denkbeeld te geven van de orde en rust, die hier heerschen — ondanks de geruchten dat er voor Terracina 500 karabinen in twee stoomboten zouden gevonden zijn door de Pauselijke politie, en te Marseille twee Napolitanen aangehouden, die een aanzienlijk getal parapluies, waarvan de stok een ponjaard inhield, in den Kerkelijken Staat wilden invoeren — moge nog het volgende verstrekken. — De kardinaal Moreno, aartsbisschop van Valladolid in Spanje, reeds eenigen tijd geleiden tot kardinaal benoemd, maar die den kardinaalschoep nog niet had ontvangen, is dezer dagen te Rome aangekomen, en na de gebruikelijke audientien bij den Paus en bij kardinaal Antonelli, werd de plechtigheid van het nemen van den kardinaalschoep op de gebruikelijke wijze aangekondigd en uitnoodigingen, ook aan schrijver dezes, verzonden om haar bij te wonen.

Op Vrijdag en Zaterdag II., 's morgens en des avonds, en op Zondag voormiddag, hebben wel al de rijtuigen in gala — en hun getal is hier legio, — gedefileerd op de Piazza Navona en langs de belendende straten, om de dames, signore en ladsy, al de heeren van eenigen naam en van stand, al de kardinalen en aanwezige prelaten, de ambassadeurs en ministers, de vertegenwoordigers der hoven, bij dat van Rome geaccrediteerd, den ex-koning en koningin van Napels, de ex-hertogen en hertoginnen van Toskanen en Parma en de verdere hier wonende leden der Bourbonische familie, Romeinsche en vreemde prinsessen naar het palazzo Pamphili te brengen en wederom af te halen. De garde der Zwitsers doet — gelijk altijd, wanneer het een kardinaal of den Paus geldt — den wachtdienst, ditmaal gesteund door een piket karabiniers en eenige gendarmes. De prachtige zalen op de eerste verdieping van het paleis, verlicht door duizende lichten van kroonkandelaars en versierd met groen en bloemfestoenen, zijn te klein om al de dames en heeren in «costume de bal» — gelijk de Franschen zeggen — maar de dames vooral en de signore en ladsy zedig toegedaan, — adres aan alle bezoekers van bals en concerten! — te bevatten, die daar hun opwachting komen maken bij den nieuwen kardinaal, wiens nieuwe waardigheid alleen blijkt uit den karmozijnrooden calotta. Voor de ingangen van het paleis en in de belendende straten bevindt zich intusschen een saamgedrongen menigte, welke zich vermaakt met het defileeren van al die rijtuigen en naar de muziek luistert van een dubbel militair orkest, dat daar op twee estrades heeft plaats genomen op de piazza de Pasquino, aan de achterzijde van het paleis Pamphili, en dat gevormd wordt door de korpsen der pauselijke gendarmes en der linie-troepen.

Maandag 29 Nov. had dan, in het Openbaar